

ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА КОНСТИТУЦІЙНОЇ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ**Оновлення правової системи України
в контексті доктрини легіспруденції****І. Сліденко**

доктор юридичних наук,
суддя Конституційного Суду України

У статті міститься аналіз нового підходу до структуризації національної правової системи. Автор досліджує проблеми сучасних національних правових систем та їх вплив на функціонування і розвиток права. Проаналізовано історичні та компаративні аспекти легіспруденції. Вказано на межі застосування легіспруденції як нового підходу до структуризації права в сучасних умовах.

Ключові слова: легіспруденція, юриспруденція, законотворчість, компаративістика, національна правова система.

Понад 20 років Україна самостійно реалізує себе як суверенна держава, здійснюючи всі характерні для таких суб'єктів функції. Однак серед безлічі напрямів реалізації сучасної української держави є один, від якого прямо залежить дієздатність усіх інших. Йдеться про законотворчість — сферу, котра встановлює певний порядок у державі та громадянському суспільстві, визначає напрям та динаміку їх розвитку. Не без труднощів Україні вдалося відобразити на законодавчому рівні критично необхідний обсяг суспільних відносин для забезпечення функціонування держави, її органів, інститутів громадянського суспільства. За роки незалежності було створено принципово нові галузі права, державні інститути та інституції. Врешті-решт, на сьогодні сформовано правову систему України, законодавство, ієрархію нормативно-правових актів.

Разом із тим досвід українського законотворення останнім часом вказує на низку проблем і труднощів. Очевидно, що деякі з них пов'язані з незавершеною трансформацією державної та правової систем, відсутністю самостійного досвіду законотворчих робіт, політичними протистояннями, незавершеною формалізацією власності, перехідним типом економіки тощо.

В українській законотворчості виникає низка питань як формального, так і сутнісного характеру, які загалом впливають на кількісний і якісний стан українського законодавства та процес його прийняття, зокрема:

- відсутність чіткої, несуперечливої правової доктрини, на якій би базувалася законотворчість;
- неадекватна сучасним викликам та вимогам ієрархія нормативних актів і джерел права;
- відсутність ієрархії законів залежно від особливостей суспільних відносин, які ними регулюються;

– недоліки та вади процедури прийняття законів у парламенті.

Цей перелік, очевидно, є неповним, однак він свідчить про важливість вирішення зазначених питань, оскільки вони прямо впливають на якість окремих законів і стан законодавства загалом, та визначає напрями вдосконалення законотворчості.

1. Відсутність єдиної теорії права й особливості сучасної кризи у праві та правотворчості. Сучасне західне право має парадоксальний, з огляду на його природу, характер. У своєму базисі воно містить дві теорії, які практично заперечують одна одну, — природне право та позитивізм. Однак ці ідеї вимушені співіснувати в межах одного світоглядного простору глобального права. При цьому переважна більшість неузгодженостей, суперечностей є наслідком контрадикції між цими, по суті, екстремальними підходами до права. При цьому не слід також забувати про відсутність єдиного концептуального підходу, який би об'єднував усі рівні сучасного права.

Право, що відродилося в Європі після занепаду раннього Середньовіччя, взявши за взірєць римський канон, дало два паростки, які до певного часу розвивалися та вдосконалювалися паралельно, практично не перетинаючись. Йдеться про загальне та романо-германське право.

Саме такий розвиток подій (до речі, певною мірою випадковий, спричинений переважно слабкою інформаційною комунікацією епохи Середньовіччя) поклав початок віковій дискусії щодо природи права, яка триває й донині. Її завершення навряд чи можливе у тій системі координат, в якій вона розпочата: що, власне, є джерелом та першоосновою права — *ratio* і природний порядок речей чи воля суверена (держави)? Ці підходи оформились у дві великі системи права — загального та романо-германського, та у два теоретичні базиси — природно-правовий та позитивізм.

Слід однак зазначити, що генетична спільність двох правових систем виявлялася протягом усього періоду їх розвитку. Нагадаємо, що в університетах Європи до XIX століття вивчалось право як таке, тобто як відповідний метод встановлення або відновлення формальної справедливості. При цьому законодавство не вивчалось взагалі. Галузі національного права і, відповідно, галузі законодавства формувалися поступово, упродовж двох століть. Перша кафедра національного права заснована в 1620 році в університеті міста Уппсала, ще навіть до Вестфальського договору, яким було закладено національний принцип — визнання суверенної держави. З початку XVIII століття національне право викладають у Віттенбергському університеті, а з середини століття — в Оксфорді. Право розглядалось у Європі як універсальний та інтернаціональний метод. Законодавство було надзвичайно обмеженим. В Англії до середини XX століття для того, щоб займатися юриспруденцією, юридична освіта взагалі була не потрібна. Вища освіта, що охоплювала знання логіки, дидактики, філософії, для баристера, а тим більше для судді була вкрай необхідна, але спеціальна юридична — не завжди. Факультети права з'явилися значно пізніше за університети, не говорячи вже про спеціалізовані заклади.

Однак поступово специфіка розуміння права і, що найголовніше, його застосування, особливо у сфері публічного управління, призвела до появи двох принципово різних розумінь права. У Великій Британії з її ліберальним режимом основу

права вбачали у природному стані речей, тоді як європейський підхід переважно базувався на сприйнятті держави як основного законодавця.

Усе це свідчить про відсутність принципових суперечностей між зазначеними правовими системами. Власне тому і виникає ефект глобалізації у праві, який, зокрема, проявився у конвергенції національних правових систем і правових сімей. Підтвердженням та яскравим свідченням такого процесу є функціонування синтетичної правової системи Європейського Союзу.

По суті, наведені підходи є не стільки доктринальним підґрунтям для різного, навіть протилежного розуміння поняття права, скільки унаочненням ситуації з остаточним розмежуванням права й закону, або навпаки — його ототожненням. Урешті-решт, такий стан речей призвів до ситуації, коли відносини регулювалися переважно поза законом, хоча він є основним засобом такого регулювання (від прецеденту до практики позаконституційного правління). Ситуація набула вигляду гротескного оксюмору, коли закон міг бути очевидно не правовим. Нюрнберзькі закони важко назвати правом, однак лише з позицій ліберального світосприйняття. Радянська доктрина вирішила (теоретично) і цю дилему, розуміючи під правом вираження волі панівного класу. Проте таке визначення потрапило в логічну пастку внутрішньої суперечності, оскільки право і сваволя — це принципово різні методи регулювання суспільних відносин, а відповідно до радянського розуміння — це, очевидно, одне й те саме.

Проблема розмежування права й закону сформувалася лише в XIX столітті в Європі. США та Велика Британія в XX столітті звернулися до проблем законодавчого регулювання, оскільки до цього відповідну функцію ефективно реалізовувала судова влада. В Європі до кінця XVIII — початку XIX століть роль законодавства була вкрай незначною. Право існувало незалежно від існуючої влади, а роль останньої полягала у виконанні адміністративних функцій. У кращому випадку суверен міг корегувати застосування права у процесуальному сенсі, організовуючи належним чином управління. Це стосується сфери публічного права. У сфері приватного права до епохи кодифікацій законодавства як такого взагалі не було. Його заміняли звичаї та рецепція римського права.

Таким чином, проблема співвідношення права й закону стала наслідком процесів, які, врешті-решт, призвели до появи концепції природного права, а згодом — до доктринального оформлення позитивізму.

Криза праворозуміння характерна для обох полюсів права. Криза загального права, що розпочалася в часи сумнозвісної *Camera stellata*, певною мірою вирішилася з появою права справедливості. Право США з самого початку відійшло від англійської практики і теорії праворозуміння. Воно стало синтетичним. Судова практика була одним зі стовпів права, а другим стовпом виявилася законодавча діяльність легіслатур як на федеральному рівні, так і на рівні штатів. При цьому ера кодифікації однаковою мірою характеризувала і Францію, і США.

У Великій Британії криза загального права загострилась у другій половині XX століття, коли в 1966 році апеляційний комітет Палати лордів (формально — вища судова інстанція) отримав можливість переглядати власні рішення. І остаточно принцип *stare decisis* канув у вічність, коли норма легіслатури (акт парламенту) набула пріоритету перед нормою прецеденту.

Криза романо-германського права була обумовлена, з одного боку, негативною практикою авторитарних режимів, які довели позитивізм до абсолюту, чим, фактично, створили повну протилежність праву, а з другого — ерозією класичного розуміння джерел права та співвідношення закону і судової практики, інтеграційними процесами в Європі та загальним впливом глобалізації. Діяльність Європейського суду з прав людини чи Суду Європейського Союзу — кращий тому приклад.

2. Легіспруденція — нове як добре забуте старе. У праві найчіткіше з усіх сфер людської діяльності спостерігається феномен відносності знання та досвіду. Зокрема, один з аспектів цієї відносності відображений у стародавньому німецькому прислів'ї про один рух руки законодавця, який відправляє гори паперу (правових норм) у смітник. У праві немає вічних та однозначних істин. Те, що вчора здавалося беззаперечним виявом чистого розуму, волі народу, примхи суверену, виявом абсолюту чи божественного промислу, — завтра піддається обструкції і, в кращому випадку, залишається в пам'яті істориків. Ідеї теоретиків права, що мали свого часу авторитет і популярність (варто лише згадати Спенсера або Ломброзо), сьогодні сприймаються з іронією або взагалі як курйози.

Нерідко буває і навпаки. Геніальність завжди заглядає за горизонт науки. Часто такі ідеї настільки випереджають час, що їх впровадження відкладається на тривалий період. Наприклад, тривіальний сьогодні поділ влади ще три століття тому здавався якщо не божевільям, то в будь-якому випадку грою розуму.

Деякі ідеї у праві унаочнювали абсурд спрощеного, механістичного підходу до цього складного, системного явища і, як наслідок, заводили в глухий кут. Варто лише згадати той факт, що 50 років тому в таких відносно демократичних і ліберальних державах, як США та Швеція, діяло євгенічне законодавство, що дозволяло стерилізацію людей із низьким індексом IQ. Чи відрізняється такий підхід від практики, заснованої на нацистських нюрнберзьких законах, однозначно сказати важко. Можна згадати і не менш сумний курйоз: обкладинка першого примірника Конституції Франції 1793 року (так звана *Constitution montagnarde*) виготовлена з людської шкіри.

Зрештою, у праві деякі ідеї то воскресають, то йдуть у небуття залежно від кон'юнктури часу й обставин. Історія про конституцію, яка з античних часів то з'являлася, то зникала, але, врешті-решт, стала стандартом з розряду *pec plus ultra*, підтверджує і цю тезу.

Не слід також забувати й успішні цивілізаційні проекти, зокрема Китаю та Японії, які взагалі не знали права, у будь-якому випадку в європейському розумінні. До того ж епоха китайських рит перевершує у часі епоху права.

Отже, єдині й незаперечні властивості права, що супроводжували всю історію використання цього інструменту врегулювання суспільних відносин — це його відносність і мінливість. З цього погляду воно було набагато зручнішим та ефективнішим від японських гірі або китайських рит. Крім того, право виявилось майже ідеальним інструментом обслуговування того способу виробництва (економічної моделі), який зародився і став характерним для Європи, а нині домінує у світі.

Однак право як цілісна категорія і в філософському, і в онтологічному, і в функціональному розуміннях залишилося в далекому минулому. Власне кажучи, правом в істинному сенсі можна назвати лише римське право. Все інше, що згодом

називали правом, було витвором принципово інших цивілізацій з іншими підходами до вирішення проблеми регулювання суспільних відносин.

Сучасна картина права є досить заплутаною: право і закон ототожнюють, подеколи міняють місцями, а інколи розрізняють. Сфера, в якій це все відбувається, називається «юриспруденція» (*juris prudentia*) — правознавство, тобто система знань про право. Очевидно, що система, яка містить внутрішні суперечності та контрадикції, не може функціонувати нормально і вирішувати свої завдання.

Поки що залишається малоімовірним розроблення єдиної теорії права, яка об'єднувала б усі рівні сучасного права, а саме право в ній розумілось як єдина та несуперечлива максима. І поки глобалізація не об'єднає загальне і романо-германське право, а саме право стане універсальним, глобальним інструментом, вирішення цієї проблематики в такому ключі практично неможливе. Однак дихотомія розуміння права і його реалізації потребує якщо не негайного вирішення, то хоча б гармонізації ситуації, коли суперечності працюють не проти системи, а взаємно нівелюються. Підходом, що допоміг би вирішити цю проблему, могло стати використання категорії «легіспруденція» (*legis prudentia*) — знання про закон, законодавство.

Такий вихід, з одного боку, «консервує» ситуацію зі своєю рідною дихотомією в праві, але з другого, розмежовуючи різні концептуальні сфери, по суті, є способом усунення цієї суперечності в сучасному праві шляхом узгодження різних підходів до розуміння природи права. Звичайно, такий паліатив не вирішує проблему, проте створює ситуацію, за якої негативна напруга між юридичними позитивізмом та натуралізмом зводиться до мінімуму.

Однак чи є легіспруденція породженням новітнього розуму? Адже у праві нерідко було так, що революційні, здавалося б, речі були лише поверненням до «витоків», ідей, що не знайшли свого часу належного доктринального обґрунтування. Як уже зазначалося, такі ситуації не були поодинокими. У праві, як і в інших сферах, пов'язаних із творчістю, ідея має «визріти». І, що найголовніше, вона повинна стати відповіддю на виклики, які стоять перед соціумом, вирішити проблеми, що загрожують існуванню системи в цілому або окремих її частин.

Історичні архіви дивують сучасних дослідників права. У них нерідко можна знайти відповіді на запитання та вирішення проблем, які з розряду цікавих казусів перейшли в категорію життєво важливих для подальшого функціонування права. Саме такі метаморфози відбулися з легіспруденцією, яка з породження «чистого розуму» доби Просвітництва перетворилася в чи не основний засіб усунення суперечностей сучасної доктрини права.

На симпозіумі із законодавства, що відбувся в 2008 році в Бостонському університеті, зазначалося, що «легіспруденція має коротку історію, але давню традицію» (89 BUL Rev. 331).

«Словник російської мови», датований 1768 роком, визначає легіспруденцію (*legisprudentia*) так: «Філософи називають знання употребительных на свете законов юриспруденцією не справедливо, а лучше такое знание называют легиспруденцією, то есть знанием законов, а не юриспруденцією, то есть знанием прав». Одразу зробимо декілька висновків з цієї дефініції. По-перше, доктрина права того часу розроблялася філософами з урахуванням особливостей освіти та систематизації наук. Приклади Гоббса, Монтеск'є, Локка, які були не стільки пра-

вознавцями, скільки філософами в істинному розумінні, — краще тому підтвердження. Очевидно, що проблема дихотомії у праві була тоді філософським ребусом, а не вимогою практики. Інший висновок полягає у тому, що вже всередині XVIII століття існувало чітке розуміння принципової різниці між правом і законом.

Саме тому не дивно, що вперше в європейській правовій науці елементи легіспруденції з'являються у праці англійського філософа-правознавця Дж. Бентама «*The Theory of Legislation*», який розглянув фундаментальні принципи законотворчості.

У Російській імперії з початку XIX століття існував самостійний напрям досліджень, щоправда, в межах юриспруденції, який мав назву «законознавство». Фактично, поява цього феномену була наслідком широкої систематизації законодавства, проведеної графом Сперанським. Щоб оперувати небаченим до того в Росії масивом позитивного права, вираженого в законах, потрібні були відповідні знання та навички, пов'язані не стільки зі знанням права як такого, скільки з розумінням закону як однієї з форм зовнішнього вираження права, причому форми досить специфічної, в основі якої, на відміну від права, лежить політична воля та державний розсуд — речі абсолютно протилежні праву. Адже договір зберігання, оферта, шлюб чи спадок мало залежать від волі суверена-законодавця, хоча й можуть мати певний історичний контекст. Але суть їх завжди залишається однією і тією самою. Разом із тим вбивство, зрада, крадіжка (притому, що у плані об'єктивної характеристики явища не змінюють свого характеру) можуть слугувати різним інтересам та виконувати різні завдання з погляду законодавця різних держав і часів. Однак усе це — сфера права, яку законодавець може лише модифікувати, зважаючи на вимоги та виклики історичного моменту. Однак такі речі, як сегрегація, расова чистота, чучхе чи банальна спекуляція — сумнівні не тільки з погляду права, а й здорового глузду, однак і ці сфери намагалися регулювати, а подекуди і регулюють законом, називаючи все це правом.

Російські дослідники того часу правильно визначали основну особливість законознавства як науково-практичного напрямку. Зокрема, М. Рождественський у 1863 році в «Энциклопедии законоведения» зазначав, що законознавство містить два взаємопов'язані аспекти: пізнання законів (внутрішніх і зовнішніх) шляхом систематичного їх вивчення й аналізу (в автора — роздумів), та законознавство як наука, що вивчає закони, а також сукупність відомостей про закони.

Зауважимо, що термін «законознавство» в Росії на той час мав як науково-доктринальне, так і нормативне забезпечення. Один із так званих іменних указів імператора Олександра I від 2 квітня 1843 року стосовно II Відділення власної канцелярії мав назву «О доставлении в оное Отделение по экземпляру каждого издаваемого в России сочинения, относящегося к законоведению». До кінця XIX століття було розроблено широку доктринальну базу, що обґрунтовувала як загальні питання законознавства, так і галузеві особливості. Зокрема, було видано низку підручників під загальною назвою «Законоведение» таких авторів, як М. Кормільов, М. Алексєєв, О. Солодовников, В. Вальденберг, К. Гололобов, Д. Лаврентєв. Серед них трапляються науково-практичні посібники, зокрема Н. Дружиніної, та дослідження галузевого законознавства Ф. Гайковського. Законознавство було стандартною навчальною дисципліною в навчальних закладах Росії початку XX століття.

Розвиток законодавства в Росії набув таких форм, що Тимчасовий уряд у 1917 році в нормативних актах оперував поняттям «порівняльне законодавство».

Виникає логічне запитання: чому саме в Росії цей напрям став таким поширеним? Відповідь лежить у площині особливостей Російської імперії як типово поліцейської держави, з максимально можливою регламентацією останньою всіх сторін суспільного життя. Саме диктат держави у відносинах із соціумом та окремими громадянами призвів до розвитку позитивізму (що знайшло відображення в розвитку законодавства), який набув гротескних форм за часів СРСР. І саме цим фактом обумовлене специфічне розуміння легіспруденції в Російській імперії.

Слід також вказати і на той факт, що саме в сучасній Росії, де позитивізм набув крайніх форм за радянських часів, частина науковців і практиків знову поступово повертається до ідеї легіспруденції. Так, професор Л. Мамут під час конференції, присвяченій пам'яті А. Венгерова, резонно зауважив, що поділ на право і закон означає відсутність тотожності між цими категоріями, а це, у свою чергу, означає відсутність, наприклад, кримінального права і наявність лише кримінального законодавства. Саме тому, на його думку, доцільним було б повернення до терміна «легіспруденція», оскільки саме він констатує такий поділ.

Зауважимо, що на сьогодні в курсах деяких навчальних програм російських юридичних вищих закладах освіти вже з'явилася тематика легіспруденції, яка поступово знаходить своє місце в підручниках з теорії права.

3. Легіспруденція — концептуальне вираження та доктринальний базис законотворчості в національній правовій системі. Дихотомія в розумінні того, що є правом, а що — законом, яка історично склалася, спричинила наукові пошуки з відповідним доктринальним відображенням. Цілком логічно, що легіспруденція відродилася в надрах американської правової науки, оскільки чітке розмежування понять права і закону характерне саме для загального права. Однак сьогодні дослідження легіспруденції не менш інтенсивно проводяться в Європі, особливо у Скандинавії, де прецедент має не менше застосування, ніж у державах загального права.

Сучасний юридичний словник Блека також визначає легіспруденцію як філософський напрям про роль та характер законів, системний аналіз законів, щоправда, у межах юриспруденції.

Одним із перших, хто «реанімував» категорію легіспруденції в сучасний період, був Ю. Коен, який ще у 50-ті роки у статті «Через реалізм до легіспруденції» (59 *Yale L. J.* 897) чітко окреслив проблему законотворчості в контексті легіспруденції. Остаточним визнанням легіспруденції стало заснування однойменного журналу, який регулярно виходить з 2007 року.

Професор права та юриспруденції Католицького університету Брюсселя Л. Вітгенс виділяє легіспруденцію як окремий предмет дослідження, хоча в цілому обстоює англо-американський підхід до законодавства як до продукту політичного процесу, тоді як істинним правом є лише діяльність судів. Як бачимо, корінні відмінності правових систем і правових доктрин, покладені в основу їх функціонування, виявляються тут на повну силу. При цьому суттю легіспруденції є вивчення законодавства як об'єкта правової теорії. Звернення до легіспруденції обумовлене зростаючою роллю закону в державах загального права, що, у свою чергу, обумовлено втручанням держави у сфери, що регулювались переважно

арсеналом засобів громадянського суспільства (зокрема, соціальна політика), в умовах панування *welfare state*. Очевидно, що у цьому випадку ми маємо справу з вузьким підходом до легіспруденції, породженим особливостями загального права та особливостями сучасного розуміння соціальної держави на Заході.

У збірці есе «*Legislation in Context: Essays in Legisprudence*», що вийшла 2007 року, зазначено, що метою легіспруденції є вирішення законодавчих проблем шляхом забезпечення раціональної основи для законотворчості. Однак і вона дотримується підходу, характерного для загального права, який полягає у поділі двох сфер — судової практики та практики легіслатур.

Дещо інше розуміння презентується У. Ескріджем та Ф. Фрікі, для яких легіспруденція — це теорія створення та застосування законодавчих актів.

І. Флорес в «*Constitutionalism v. Legalism: The Quest for Legisprudence*» представляє широкий погляд на цю проблему і виокремлює два вектори дії легіспруденції, направлені на, по-перше, законотворчість як процес, що охоплює всі стадії «від зачаття і вагітності, через розробку і реалізацію, аж до смерті», по-друге, на законодавців і легіслатури — починаючи від регулювання виборів, через які відбувається наділення повноваженнями, організацією легіслатур, і закінчуючи аспектами керівництва законотворчим процесом. Однак у цілому, в межах типово американського підходу, конституціоналізм як уособлення права суддівського протиставляється позитивному праву легіслатур.

Підхід, що практикується дослідниками легіспруденції в романо-германській системі, дещо відрізняється від того, що розуміють під легіспруденцією в державах загального права.

П. Нолл у своєму *Gesetzgebungslehre* ще на початку 70-х років характеризував легіспруденцію як феномен у сучасному праві. Причому легіспруденція визначалась як комплексне явище, що вивчає всі суміжні галузі, які пов'язані з різними аспектами законодавчої діяльності або впливають на законодавство. Застосування арсеналу легіспруденції призводить до поліпшення якості законодавства в цілому.

Розуміння легіспруденції як комплексного явища додержується професор швейцарської академії державного управління (Лозанна) Л. Мадер, котрий вважає, що легіспруденція є комплексним підходом до розуміння законодавства як явища.

Ф. Ейландер вважає легіспруденцію комплексною галуззю знань, що об'єднує різні підходи та практичні сторони реалізації у сфері законодавства. З одного боку, це теорія, покликана закласти наукові підвалини процесу законотворчості, а з другого — техніко-технологічні аспекти законодавчої діяльності.

Аналіз англо-американського підходу до розуміння легіспруденції дає змогу дійти висновку про неможливість універсального використання цієї категорії через її тісну прив'язку до особливостей загального права. Насамперед, це виявляється в тому, що вкладають американські дослідники в розуміння законотворчості — продукту політики та адміністрування, чим, власне, вона принципово відрізняється від формально визначеного і незмінного права. Саме такими особливостями й було обумовлено звернення до легіспруденції. Однак цей підхід можна використовувати у значно ширшому контексті. Вважаємо, що характеристика легіспруденції, дана ще в середині XVIII століття, абсолютно точно відображає доктринальний стан сучасного права і цілком застосовна в умовах XXI століття.

Досвід розвитку легіспруденції в Російській імперії, паралельного розвитку в Європі та США дає змогу дійти висновку про те, що розуміння легіспруденції у тій чи іншій правовій системі обумовлене розумінням права і, як наслідок, співвідношенням на основі такого розуміння права та закону.

Позитивізм із його ототожненням права і закону настільки негативно проявився протягом ХХ століття, що, по суті, став ототожнюватися з повною протилежністю праву. З цього погляду, поділ сфери права на юриспруденцію і легіспруденцію не вирішує проблеми єдиної теорії права, однак, очевидно, сприятиме остаточному відокремленню розуміння права від закону з чітким означенням кожної з цих галузей.

Аналіз сучасних досліджень дає змогу стверджувати, що легіспруденція як напрям розвитку сучасної правової науки може застосовуватись: у доктринальному обґрунтуванні, систематизації та структуризації національної правової системи; в теорії законотворчості; в усіх аспектах законодавчої процедури, що містить розробку законодавчих актів та введення їх у дію; у вираженні лінгвістичних аспектів законотворчості, їх впливу на сенс та зміст нормативних актів; у техніці законотворчості, що містить всі аспекти, пов'язані з конструюванням законотворчих актів; у методології законотворчості, що містить сукупність прийомів та засобів творення законодавчих актів; у пропаганді законодавства, що містить усі інформаційні аспекти, пов'язані з розробкою, прийняттям та функціонуванням законодавчих актів; у соціологічних аспектах законотворчості, зворотних та прямих зв'язках законотворчості і соціуму; в оцінці ефективності законотворчості; в оцінці впливу законодавства; в управлінні законотворчістю; в оптимізації правової освіти.

Аналіз теоретико-доктринальних і практичних проблем законотворчості в Україні дає змогу зробити низку висновків та дати рекомендації щодо її розвитку й оптимізації в контексті запровадження легіспруденції як доктринального підходу до обґрунтування цієї сфери суспільних відносин.

Принципові зміни в удосконаленні законотворчого процесу, що базується на такому концептуальному підході, як легіспруденція, пов'язані насамперед з удосконаленням чинної Конституції України. Йдеться про удосконалення структури законодавчого органу — легіслатури, з можливим запровадженням бікамеральності, удосконалення форми державного правління та моделі стримувань і противаг, запровадження нової ієрархії законів — конституційних і ординарних, чітке виокремлення принципів верховенства права і верховенства закону тощо.

Однак навіть без таких революційних змін розвиток цього науково-доктринального напрямку сприятиме вирішенню багатьох проблем, характерних для української трансформаційної правової системи.

Розпочнемо з оптимізації юридичної освіти. Нині питання, пов'язані з дослідженням та аналізом особливостей генези і функціонування закону, розкидані в межах кількох дисциплін — теорії права, політології, національного та порівняльного конституційного права. Формально — здобуваючи освіту в правничому освітньому закладі, а фактично — вивчаючи не право, а закон. Фактично те, що вивчається, і є легіспруденцією, щоправда, не повністю структурованою і до певної міри хаотичною. Доктринальна плутанина права і закону, як правило, призводить до їх ототожнення, з усіма відомими наслідками. Таким чином, формується

девіативна правова культура та поведінка тих, хто, здавалося б, повинен творити й оберігати право.

Разом із тим виокремлення легіспруденції як сфери доктринального пошуку, наукового знання та практичної реалізації дозволило б структурувати систему відносин «право — закон», усунувши таким чином масу внутрішніх конфліктів, суперечностей і розбіжностей, які ми можемо спостерігати. Освіта, сприйняття інформації про право і закон, таким чином, значно полегшується.

Правова освіта є прямим наслідком та відображенням правової доктрини, на основі якої функціонує національна правова система. Саме тому все викладене вище стосується удосконалення останньої. Правова система України перебуває на стадії творення, розвитку і трансформації одночасно. Однак уже на цьому етапі вона зіштовхнулася з проблемами, що підривають її підвалини і здатні призвести, а подекуди й призводять, до серйозних внутрішніх конфліктів і суперечностей. Серед таких факторів девіації ми, насамперед, виокремлюємо формальне визнання правовою системою України прецеденту в зв'язку зі вступом до Ради Європи і визнанням юрисдикції Європейського суду з прав людини та запровадженням і функціонуванням конституційного контролю — інституту, в основі якого лежить не тільки і не стільки розуміння права як позитивних приписів, а як природно-соціально-раціонального феномену. Така контрадикція менш помітна в діяльності конституційного контролю, що функціонує за моделлю загального права, серйозно впливає на конституційний контроль у межах європейської моделі. У діяльності Конституційного Суду України не раз виникало питання онтологічного характеру, а саме: що є підставою для прийняття того чи іншого рішення — формальний припис не завжди досконалого закону чи вимоги права, які суперечать йому? Нагадаємо, що саме це питання виникло під час розгляду справи щодо неконституційності внесення змін до Конституції України 2004 року, чим було повністю змінено конституційний ландшафт. Очевидно, що уточнення та удосконалення зв'язків у системі «право — закон» шляхом виокремлення легіспруденції сприятиме більш чіткому розумінню цих явищ, зміцнить фундамент рішень Конституційного Суду України.

Стосовно формального визнання прецеденту правовою системою України зазначимо таке. Рішення Європейського суду з прав людини, що мають прецедентний характер, виступають фактором, який формує практику застосування норм всередині правової системи України. Порушення норм Європейської хартії з прав і основних свобод людини українськими судами та іншими органами управління, що призводить до винесення відповідних рішень про відшкодування, показує, яким чином повинна відбуватися реалізація існуючих норм, а нерідко й те, які норми слід змінити або прийняти для удосконалення відповідних механізмів застосування та реалізації права. У будь-якому випадку прецедент є фактором впливу на правову систему України, і вплив цей тільки розширюватиметься у зв'язку з можливістю тіснішої інтеграції України та Європейського Союзу, де, як відомо, Європейський суд з прав людини також використовує прецедент. Очевидно, що проблема співвідношення прецеденту й норми легіслатури, яка тільки почала вирішуватись американськими та європейськими дослідниками, рано чи пізно постане у всій широті і перед українськими дослідниками.

Однак найширше застосування легіспруденції вбачається у практичній сфері законотворення, оскільки саме вона є найнадійнішим верифікатором будь-якої теорії.

Український парламентаризм перебуває на етапі становлення. Досі ведуться дискусії щодо структури парламенту, його місця в системі балансу влади, системи законодавства тощо. Цілі масиви суспільних відносин, які прямо впливають на діяльність легіслатури та якість продукуваних нею норм, в Україні не врегульовані. Зокрема, йдеться про лобістську діяльність. Очевидно, це призводить до тих девіацій, які ми спостерігаємо чи не щодня — від порушень під час особистого голосування до появи законів-одноденок, основна функція яких — лобіювання інтересів конкретних осіб, причому майже завжди зі шкодою для інтересів держави і суспільства. Сама процедура прийняття законів Верховною Радою України є не досконалою. Очевидно, що якщо один і той самий склад легіслатури за однаковою процедурою врегулює відносини і у сфері бджолярства, і у сфері громадянства, це серйозна вада якщо не легіслатури, то процедури точно. Вади оцінки впливу законодавства в Україні не менш серйозні, зважаючи на появу, м'яко кажучи, одіозних законів та не менш одіозних законопроектів. А швидше за все, має місце і те, й інше. Роль легіспруденції як практичного чинника в узагальненні та впорядкуванні відносин у цій сфері важко переоцінити. Тим більше за умов очевидної «інфляції законодавства», коли зростаюча маса законодавчих актів збільшує кількість законів, що містять органічні вади, технічно недосконалі закони, збільшуючи таким чином рівень ентропії системи законодавства та сфери регульованих ним відносин.

Насамперед розвиток цього напрямку призведе до інтенсифікації робіт з наукового забезпечення процесу законотворчості — від методології законопроекування до методології оцінки ефективності дії законодавства. У межах легіспруденції можна систематизувати існуючі знання про законотворчість, розмежувати та впорядкувати відповідно до існуючих потреб теоретичні та практичні сторони цього далеко не однозначного явища. Легіспруденція як окрема галузь знань і практики здатна відокремити право від політики у прийнятті норм законодавства. Про вплив останньої на процес прийняття рішень у легіслатурі українська наука права поки навіть не дискутує. Проте казус Ю. Тимошенко (так звані харківські угоди) з усією очевидністю висвітлили цю проблему та необхідність наукового обґрунтування такого впливу, з визначенням відповідних застережень і обмежень.

У межах легіспруденції абсолютно логічним виглядає виокремлення підгалузі, яка містила б усю сукупність знань про законотворчість як науку та різновид практичної діяльності.

Таким чином, поділ сфер на юриспруденцію і легіспруденцію, насамперед, сприятиме загальній концептуальній визначеності з огляду на принципову різницю категорій «право» та «закон». Сучасне розуміння легіспруденції об'єднуватиме всі можливі рівні розуміння закону: закон як наука, законодавство як різновид творчості та законодавча діяльність як одна із практичних сторін втілення людського розуму. У сфері законотворчості виокремлення легіспруденції сприятиме концептуальній чистоті законодавства.

Слиденко И. Обновление правовой системы Украины в контексте доктрины легиспруденции. В статье содержится анализ нового подхода к структуризации национальной правовой системы. Автор исследует проблемы современных национальных правовых систем и их влияние на функционирование и развитие права. Анализируются исторические и компаративные аспекты легиспруденции. Указываются границы применения легиспруденции как нового подхода к структуризации права в современных условиях.

Ключевые слова: легиспруденция, юриспруденция, законотворчество, компаративистика, национальная правовая система.

Slidenko I. Update of the legal system of Ukraine in the context of the doctrine of legisprudence. This article contains an analysis of the new approach to structuring the national legal system. The author explores the problems of modern legal systems and their impact on the functioning and development of the law. The author analyzes the historical and comparative aspects of legisprudence. The author points to the scope of application of legisprudence as a new approach to structuring the law in the modern world.

Key words: legisprudence, jurisprudence, law-making, comparative studies, national legal system.